

НАУКОВИЙ
ВІСНИК
ЧЕРНІВЕЦЬКОГО УНІВЕРСИТЕТУ

Рік заснування 1996

Випуск 147

Правознавство

Збірник наукових праць

Чернівці
"Рута"
2002

Науковий вісник Чернівецького університету: Збірник наук. праць. Вип. 147: Правознавство. - Чернівці: Рута, 2002. - 116 с.

Naukovy Visnyk Chernivetskoho Universitetu: Zbirnyk Naukovykh Prats. Vyp. 147: Jurisprudence. - Chernivtsi: Ruta, 2002. - 116 s.

У випуску на основі врахування новітніх досягнень юридичної науки, узагальнення правозастосовної практики, вітчизняного та зарубіжного досвіду висвітлюються проблеми теорії та практики різних галузей права, сформульовані практичні рекомендації законодавцю щодо вдосконалення чинного законодавства, а також працівникам правоохоронних органів по застосуванню конкретних норм права в умовах перехідного суспільства.

Для науковців, викладачів вищих і середніх спеціальних навчальних закладів, студентів, працівників правоохоронних і правозастосовних органів.

The issue on the base of the newest achievements of legal science, law application practice, domestic and foreign experience touches upon the problems of theory and the practice of the various law branches, there are formulated practical recommendations to the legislator on the development of the legislation currently in force, as well as to the employees of law-protecting bodies on the application of the concrete norms of law in the circumstances of transitional society.

It can be used by scientific employees, teachers of institutions of higher and secondary specialized education, students, employees of law-applying and law-protecting bodies.

Редколегія випуску: доктор юрид. наук, проф. Пацурківський П.С. (наук. редактор),
доктор юрид. наук, проф. Воронова Л.К. (перший заст. наук. редактора),
доктор юрид. наук, проф. Георгіца А.З. (заст. наук. редактора),
доктор юрид. наук, проф. Козловський А.А. (заст. наук. редактора),
канд. юрид. наук, доц. Корчак Н.М. (відповідальний секретар),
доктор юрид. наук, проф. Гришук В.К., доктор юрид. наук, проф. Козюбра М.І.,
доктор юрид. наук, проф. Кузнєцова Н.С., доктор юрид. наук, проф. Луць В.В.,
канд. юрид. наук, доц. Якимчук М.К.

Збірник входить до переліку видань ВАК України

Свідоцтво Міністерства України у справах преси та інформації

№ 2158 серія КВ від 21.08.1996.

Загальнодержавне видання

ISBN 966-568-509-0

Рекомендовано до друку Вченою радою Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

Адреса редколегії випуску "Правознавство":

Україна, 58012, м. Чернівці, вул. Коцюбинського, 2, національний університет,
кафедра конституційного, адміністративного і фінансового права, тел. (03722) 2-38-06
E-meil: oleg@chdu.cv.ua

© Чернівецький університет, 2002.

Підписано до друку 16.10.2002 р. Формат 60x84/8. Друк офсетний. Папір офсетний.

Умовн. друк. арк. 12,6. Обл. - вид. арк. 13,5. Зам. 062-п. Тираж 150 прим.

Друкарня видавництва "Рута" Чернівецького національного університету.

58012, Чернівці, вул. Коцюбинського, 2.

ЗМІСТ

I. МЕТОДОЛОГІЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ. ФІЛОСОФІЯ ПРАВА. ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

<i>Козловський А.А.</i> Гносеологічна онтологія права	5
<i>Дмитрієнко Ю.М.</i> Про природу правосвідомості та її девіації: теоретичний дискурс другої половини ХХ – початку ХХІ ст.	10
<i>Скрипнюк В.М.</i> Державна влада в контексті теорії системного аналізу політики Девіда Істона ..	14
<i>Остафійчук Л.А.</i> Судова влада в Україні в контексті теорії правової держави	19
<i>Місевич С.В.</i> Матеріальні джерела канонічного права	23
<i>Нелін О.</i> Запровадження та розвиток інституту спадкового права на українських землях у складі Російської імперії (кінець ХVІІІ - перша половина ХІХ ст.)	28
<i>Дмитрієв А.І.</i> Деякі особливості становлення міжнародного економічного права: історичний аспект	32

II. ЦИВІЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ТРУДОВЕ ПРАВО. ПРАВО СОЦІАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

<i>Харитонов Є.О., Харитонова О.І.</i> Приватні та публічні правовідносини представництва	36
<i>Гетьманцева Н.Д.</i> Міжнародні договори у сфері праці	41
<i>Процьків Н.М.</i> Особливості розірвання договору купівлі-продажу за законодавством України	45
<i>Корчак Н.М.</i> Інститут антимонопольного регулювання як засіб державного впливу в умовах змішаної економіки	49
<i>Гетманцев О.В.</i> Особливості цивільних процесуальних відносин з участю представника	53
<i>Радзівілюк В.В.</i> Судова процедура санації у системі заходів запобігання банкрутству	57
<i>Пацурківський Ю.П.</i> Поняття та ознаки обмежених речових прав	60
<i>Бартошко О.А.</i> Майнові правовідносини між подружжям	65

III. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО. ЕКОЛОГІЧНЕ ПРАВО. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

<i>Клименко-Мудрий Я.В.</i> Судовий нагляд у конституційному праві США	68
<i>Тищенко М.М.</i> До питання про імунітет свідка в адміністративному процесі	72
<i>Босий О.Д.</i> Фінансово-правові норми та соціальні інтереси	74
<i>Якимчук Н.Я.</i> Проблеми становлення інституту одержувачів бюджетних коштів	78
<i>Гаврилюк Р.О.</i> Поняття податково-правової території України	82
<i>Пришва Н.Ю.</i> Деякі питання правової характеристики податку	89
<i>Хохуляк В.В.</i> Поняття суб'єкта земельного податку	93

IV. КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС. КРИМІНОЛОГІЯ. ПРОКУРАТУРА

<i>Десв М.В.</i> Сутність і співвідношення властивостей доказів у кримінальному процесі	97
<i>Грабовська С.Л., Грищук О.В.</i> Проблема психічного стану людини у випадку заподіяння їй моральної (психічної) шкоди	101
<i>Ющик О.І.</i> Історична еволюція виправданого ризику в кримінальному праві	105
<i>Жаровська Г.П.</i> Класифікація співучасників та її підстави	109
<i>Марчак В.Я.</i> Встановлення психологічного контакту при проведенні комунікативних слідчих дій	113

СУДОВА ВЛАДА В УКРАЇНІ В КОНТЕКСТІ ТЕОРІЇ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Новизна цієї проблеми для вітчизняної науки конституційного права полягає в тому, що поняття судової влади практично до 90-х років ХХ ст. не досліджувалося. Система судових органів розглядалася нею не з позиції невід'ємного елемента державної влади, а тільки у ракурсі організації судової діяльності. І тільки Декларація про державний суверенітет України 1990 р. проголосила, що державна влада в Республіці здійснюється за принципом її розподілу на законодавчу, виконавчу та судову [1, с.250], а Конституція України 1996 р. на найвищому юридичному рівні закріпила цей постулат, визнавши за судовою владою рівноправне становище і самостійність поряд з іншими гілками влади [2, с. 4].

Реалізація Конституції 1996 р. і положень Концепції судово-правової реформи України від 28 квітня 1992 р. розширили сферу здійснення судової влади, викликали до життя нові її форми і водночас нові проблеми їх реалізації, що зумовлює необхідність глибокого теоретичного аналізу досліджуваної проблеми. Зазначимо, що за останні роки помітно посилюється інтерес до осмислення таких проблем, як “правова держава”, “судова влада”, чому вельми сприяли ґрунтовні праці вітчизняних учених – В.Авер'янова, Ю.Грошевого, В.Копейчикова, М.Козюбри, В.Погорілка, В.Селіванова, В.Стефаніка, О.Скрипнюка, В.Тація, В.Цветкова, В.Шаповала, Ю.Шемшученка та ін. Однак у цілому зазначена проблема здебільшого залишається малодосліджуваною. Метою запропонованої статті є розгляд теоретичних засад становлення судової влади в Україні в контексті теорії правової держави.

З наукової точки зору вирішальне значення для розуміння правової держави мають форми, які надають їй загальна концепція конституції та її окремі норми. У цьому зв'язку автор сприймає і повністю солідаризується з позицією німецького юриста С.Шмідт-Асман, яка визначає правову державу у формальному розумінні як таку державу, що визнає в якості своїх неодмінних особливостей та інститутів розподіл влад, незалежність суду, законність управління, правовий захист громадян від порушення їхніх прав державною владою і відшкодування збитку, нанесеного їм публічними установами [6, с. 57].

Надзвичайно важливою є ідея підпорядкування “усього і всіх закону”, оскільки вона є складовою теоретичної конструкції правової держави. Повністю погоджуючись із тезою В.Савельєва про те, що для правової держави необхідно, щоб усі, „в тому числі й сама держава, дотримувалися законів ... з тією лише умовою, щоб самі ці закони були правовими, [14, с. 27], водночас звертаємо увагу на те, що ця ідея має два аспекти: *формально-легальний і змістовно-правовий*. До *формально-легального* аспекту російський правознавець В.М.Лебедев відносить такі вимоги: (1) право повинно знайти своє зовнішнє вираження у формальних джерелах, які виходять від державної влади: конституції, законах, підзаконних актах; (2) прийняття Конституції, інших законів і підзаконних актів компетентними органами з дотриманням суворо визначеної процедури; (3) визначення суспільних відносин або їх сторони, які повинні регулюватися тільки законом (у тому числі виключно Конституцією), і тих, які можуть бути врегульовані підзаконними актами; (4) встановлення суворої ієрархії законів, у тому числі виділення Конституції як Основного закону і вимога відповідності законів Конституції, а підзаконних актів Конституції і поточним законам; (5) зв'язаність усіх законом, тобто зв'язаність законом як громадян, так і держави (в тому числі окремих її посадових осіб) [8, с.23-24].

Зазначимо, що в Конституції України 1996 р. формально-легальний аспект законності посів гідне місце, був уточнений і розвинутий. У першу чергу вкажемо на ст. 8 Основного закону, де сказано: “Конституція України має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Норми Конституції є нормами прямої дії”. А в ст. 9 Конституції чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, оголошуються частиною національного законодавства України. Не менш важливим є положення ст. 19, яке встановлює, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. Крім

того, Конституція України визначила коло суспільних відносин, які можуть регулюватися тільки Основним законом (ст.22); коло суспільних відносин, які регулюються виключно законами України (ст. 92, 95).

Визначаючи повноваження різних гілок і органів влади щодо їх участі у правотворчості, Конституція України надала право приймати закони виключно Верховній Раді (ст. 85, 90) і встановила процедуру їх прийняття (ст. 94). Ст. 106 (ч. 31) Конституції України надала Президентові України право на основі та на виконання Конституції і законів України видавати укази і розпорядження, які є обов'язковими для виконання на території України. А ст. 117 Основного закону зафіксувала право Кабінету Міністрів України в межах своєї компетенції видавати постанови і розпорядження, які є обов'язковими для виконання.

Водночас акцент на формально-легальний аспект правової держави зосереджує увагу теоретичної думки в основному на ідеї підпорядкування суддів тільки закону. Це призвело до отождолення права і закону. Переважна більшість радянських правознавців, які до початку 90-х рр. були прихильниками позитивізму, так і вважали, що право є те, що приписується законом, тобто верховною державною владою [18, с.41]. Замикання на формально-легальному аспекті правової держави дозволяє виправдати будь-який політичний режим проголосивши його таким, що відповідає правовій державі, якщо тільки його діяльність освячується законом і підтримана судовою владою, для якої будь-який закон є священним, а тому вона проводить його в життя.

Мабуть, не випадково у публікаціях вітчизняних дослідників з проблем правової держави зверталась увага на те, щоб закони були правовими. Як пише І. Процюк, ще часто трапляються випадки прийняття суперечливих за своїм змістом законів, що не відповідають вимогам Конституції України. Закон має узгоджуватися з конституційними принципами справедливості, демократії, соціальної, правової держави. Оскільки відповідність правам і свободам людини є головним і найбільш загальним критерієм права взагалі, то лише Конституція, втілюючи фундаментальні людські цінності, є правовою за змістом. Вона утверджує ідеал людської справедливості, який є серцевиною права і стає його головною юридичною гарантією [13, с.3]. Зі сказаного бачимо, що співвідношення права і закону (змістовно-правовий аспект) є тією ключовою

проблемою не тільки теорії права, але й найбільш тісно пов'язаною з принципіальними питаннями судової влади, оскільки в правовій державі саме судовій владі доручаються повноваження по контролю за правовим змістом законів. Так, ст. 147 Конституції України містить приписи, згідно з якими Конституційний Суд України є єдиним органом конституційної юрисдикції в державі, і, що тільки він вирішує питання про відповідність законів та інших правових актів Конституції України та законом України. Пізніше ці положення були конкретизовані у Законі України "Про Конституційний Суд України" від 16 жовтня 1996 року (ст. 1, 2, 13) [11, с.389, 390, 392]. Як на нашу думку, то саме ці повноваження суттєво змінюють становище судової влади в системі публічно-політичної влади, перетворюючи її у "справжню" владу.

Водночас у публікаціях вітчизняних і зарубіжних учених висловлюються досить обґрунтовані побоювання стосовно того, що нові повноваження судової влади можуть призвести до свавілля з її боку. У цьому зв'язку дослідники цілком слушно висловлюються за те, що судова влада повинна мати міцні орієнтири щодо того, що є право, тобто стосовно змісту і сутності права [8, с.27].

Ця проблема для науки не нова. Протягом уже багатьох століть, від Платона і Сократа аж до наших днів, учені намагаються їх розв'язати. На початку 90-х років ХХ ст. ще в радянській юридичній науці активно стала розроблятися проблема нового праворозуміння. Зокрема, російський учений В.С.Нерсесянц обґрунтував лібертарну концепцію права, згідно з якою „право є формально рівна для всіх міра свободи” [11, с.37]. Поряд з лібертарною ідеєю права існують і інші підходи до визначення його сутності. Р.З.Лівшиць в якості критерію правового характеру закону обрав таку моральну категорію, як справедливість [7, с.28]. Судячи з наукових публікацій, аналогічних поглядів дотримуються вітчизняні вчені В.Савельєв і І.Процюк. Отже, в юридичній літературі утвердилася думка, відповідно до якої зміст законів не завжди відповідає праву. Звідси виникло поняття “неправовий закон”, яке поставило судову практику в досить складне становище. Є.А.Лукашева у цьому зв'язку стверджує, що будь-які міркування у процесі правозастосування пов'язані з протиставленням закону (“писаного права”) природному праву (справедливості) з метою обходу закону, призведуть лише до дестабілізації становища [9, с. 31]. Щоб науковий спір про співвідношення права і за-

кону, перенесений в практику правозастосувальних органів, не став джерелом багатьох потрясінь, необхідно завжди пам'ятати, що "загальні принципи права" посідають завжди домінуюче становище, а тому повинні враховуватися при розв'язанні будь-якого конституційного спору в тій мірі, в якій вони отримали визнання і закріплення в писаній Конституції держави [16, с. 112-113].

Надзвичайно важливе значення в такому контексті набуває припис ст. 21 Конституції України, де сказано, що "права і свободи людини є невідчужуваними і непорушними". Це положення створює принципово нову правову основу для обмеження влади правом. Зв'язаність державної влади правом означає не тільки необхідність усіх органів державної влади і посадових осіб підкорятися і дотримуватися прийнятій правовій процедурі закону, але і, насамперед, обов'язок не приймати закони, які порушують права. Тільки та держава, в якій державна влада обмежена, пов'язана правом, може називатися *правовою державою*.

Щоб забезпечити панування права, зв'язати державну владу правом, як показує державно-правова практика, недостатньо забороняти видавати закони, які скасовують або звужують зміст і обсяг існуючих прав і свобод. Для цього вимагається здійснення відповідної організації механізму державної влади. Як відомо, пошуки такої належної організації державної влади ведуться ще з античних часів. Найбільш розгорнуті концепції розподілу влад обґрунтовані та сформульовані Дж. Локком і Ш. Монтеск'є. В класичній праці "Про дух законів" Монтеск'є писав: "Політична свобода може бути виявлена тільки там, де немає зловживання владою ...Для того, щоб попередити подібне зловживання владою, необхідно, як це випливає з самої природи речей, щоб одна влада стримувала іншу ...Коли законодавча і виконавча влада об'єднуються в одному і тому ж органі, не може бути свободи. З іншого боку, не може бути свободи, якщо судова влада не відокремлена від законодавчої і виконавчої. І настане кінець усьому, якщо одна і та ж особа або орган, дворянський або народний за своїм "характером, стане здійснювати усі три влади" [10, с.290]. Перші Конституції – США (1787 р.), Франції (1789 р.) закріпили розподіл влад, вбачаючи в ньому елемент рівноваги трьох основних гілок державної влади для здійснення головної функції держави – захисту свободи і прав людини. Декларація прав і свобод людини і громадянина 1789 р., яка до цього часу є складовою частиною французької Конституції, містить не-

вмируші слова: „Будь-яке суспільство, в якому не забезпечено користування правами і не проведено розподіл влад, не має Конституції” [8, с. 39]. Як указують деякі автори, слова “не має Конституції” зовсім не означає відсутності Конституції як нормативного акта, а скоріш за все треба розуміти, що у такому суспільстві немає конституційного ладу і правової держави.

У літературі утверджується розуміння тієї істини, що ідею розподілу влад на законодавчу, виконавчу та судову не можна розуміти спрощено, оскільки в принципі державна влада єдина [5, с. 188]. Вона єдина, насамперед, за своїм джерелом. Єдиним носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ (ст. 5 Конституції України). Народ – це не проста сукупність людей, що проживає на певній території. Ще Цицерон визначав народ як об'єднання багатьох людей, пов'язаних між собою розумінням у питаннях права [17, с. 20]. Отже, під народом у даному випадку розуміється Український народ – громадяни України всіх національностей, в яких є порозуміння щодо основних принципових основ свого існування і розвитку, які знаходять відображення в основних правах і свободах, принципах організації та функціонування державної влади. Винятково народом належить право визначати і змінювати конституційний лад в Україні, і це право не може бути узурповано державою, її органами або посадовими особами (ст.5 Конституції України). Цей конституційний припис нагадує усім владам про те, від кого вони отримують владу, і, отже, в ім'я кого повинні цю владу використовувати.

Єдність і неділимість народу як джерела державної влади не дозволяє у теоретичному плані розглядати вказані гілки влади як такі, що діють паралельно й абсолютно незалежно одна від одної. Сьогодні вчені говорять насамперед : 1) про поділ не влад, а функцій виконання єдиної державної влади; 2) не тільки про поділ, а й взаємодію цих функцій [19, с.3-4].

Проблема взаємодії влад надзвичайно важлива, однак для становлення судової влади та осмислення її особливої ролі у правовій державі необхідно, звичайно, зосередити увагу саме на відокремленості, самостійності та незалежності цього виду державної влади. Як нам уявляється, в цьому питанні головним є правильне визначення функцій і завдань судової влади. Аналіз Конституції України, прийнятих на її базі нових законодавчих актів, наукових публікацій, присвячених правовій державі та ролі судової влади

в її становленні та розвитку, дає підстави для висновку, що головною функцією судової влади, її основним призначенням є захист прав. „Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави” (ст.3 Конституції України). Цей обов'язок держава, цілком зрозуміло, виконує за допомогою всіх гілок влади. Але у захисті прав і свобод судовій владі відводиться особливу, чільну роль.

Правозахисна функція судової влади виражена у ряді статей Конституції України (ст. ст. 55, 56, 59), фіксується і в ст. 2 Закону України „Про судоустрій України”. Такий широкий діапазон правоохисної функції судової влади, яка, до речі, поширюється і на захист від свавілля інших гілок влади, вимагає, щоб судова влада у правовій державі була сильною, незалежною, авторитетною і могла діяти самостійно.

Не менш важливий фактор, а при певних обставинах і не менш значущий напрямок діяльності судової влади, є застосування права. Не заперечуючи в цілому проти тези, що ця діяльність властива і для інших владних суб'єктам, усе ж важливо підкреслити, що за своєю спрямованістю, організацією і формами діяльності самі суди покликані і здатні судити “про право”. Саме таке розуміння судової влади як державно-владної сили, здатної на правових засадах за допомогою індивідуальних приписів провести закладену в правових нормах програму функціонування суспільних відносин, у реальному житті має бути притаманна сучасній правовій державі, якою прагне бути Україна.

Список літератури

1. Конституції і конституційні акти України. Історія і сучасність – К., 2001 – 400 с.
2. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верхов. Ради України 28 черв. 1996 р. – К., 1996 – 54 с.
3. Закон України „ Про судоустрій України ” від 7 лютого 2002 р. // Голос України, 19 березня 2002 р.
4. Закон України „ Про Конституційний Суд України ” від 16 жовтня 1996 р. // Конституційне законодавство України (законодавчі акти, ко-

ментар, офіційне тлумачення): Збірник нормативних актів. – К., 2000 – С. 389-412.

5. Георгіца А.З. Конституційне право зарубіжних країн: Підручник. – Чернівці, 2001 – 431 с.

6. Государственное право Германии: Сокращен. пер. нем. семитомн. изд. – Т. 1. – М., 1994 – 312 с.

7. Круглый стол. Социалистическое правовое государство // Сов. государство и право – 1989 - № 10.

8. Лебедев В.М. Проблемы становления и развития судебной власти в Российской Федерации: Дис. ...докт. юрид. наук. – М., 2000. – 365с.

9. Лукашева Е.А. Конституция Российской Федерации и совершенствование механизмов защиты прав человека. – М., 1994.

10.Монтескье Ш. Избранные произведения. – М., 1955 – С. 290.

11.Нерсисянц В.С. Правовой характер взаимоотношений личности, обществе и государстве / Социалистическое правовое государство: концепция и пути развития. – М., 1990.

12.Політологія / За ред О.І. Семківа. – Львів, 1993.

13.Процюк І. В. Закон і його місце в правовій системі // Нова Конституція України : проблема вдосконалення законодавства. – Харків, 1997.

14.Савельев Г. Громадянське суспільство і права держава: проблеми становлення. – К., 1997.

15.Скрипник О.В. Соціальна, правова держава в Україні: проблеми теорії і практики. – К., 2000 – 600с.

16.Хессе К. Основы конституционного права ФРГ: Пер. с нем. – М., 1981.

17.Цицерон. Диалоги. – М., 1996.

18.Четвернин В.А. Понятие права и государства. – М., 1997.

19. Шемшученко Ю. Сила демократії – у силі влади? Наукові засади реформування державної влади в Україні // Віче. – 1996. - № 6.

20.Эзбеев Б.С. Конституция. Правовое государство. Конституционный Суд. – М., 1997.

Стаття надійшла до редколегії 28.02.2002 р.

L.A.Ostafiychuk

JUDICIAL AUTHORITY IN UKRAINE IN A CONTEXT OF LAW STATE THEORY

In the article the theoretical basis of establishment of judicial authority in Ukraine in a context of theory of law state.